

di. Artık engizisyon kayıtlarında “cadılar sebtî”, “kara şeytan tapınması” deyimleri geçmeye başladı. Bunlar yanında ak büyü, simya uygulamaları gibi bazan tepki görmekle beraber genelde hoşgörü ile karşılanan faaliyetler de vardı. Ancak Avrupa’da en çok ilgi toplayıp literatüre geçen inançlar cadılıkla ilgili olanlardı. 1484’te Papa VIII. İnnocent tarafından cadılık zındıklık olarak ilân edildi. Bu ferman engizisyon mahkemeleri tarafından başta İspanya, Fransa, Almanya ve İngiltere olmak üzere Avrupa’nın çeşitli yerlerinde, 200 yıl boyunca içlerinde pek çok masum insanın da bulunduğu on binlerce kişinin suçlanmasına ve eziyetle öldürülmesine yol açtı.

C) İslâmiyet. Câhiliye devrinde büyü-şehir yaygındı. Cincilik, kehanet, fal okları, yıldızlara bakmak, küçük kareler çizip içlerine harf veya sayı yazmak, düğüm atmak ve üfleme gibi yollarla büyü yapmak son derece yaygındı. Bütün bu işler putperestlikle birlikte yürütülüyordu. Araplar büyücülerden çekinir ve onlara saygı duyarlardı.

İslâm dini büyük günahlar arasında saydığı büyücülüğe şiddetle karşı çıkmış, Kur’an ve hadiste sihir kökünden türeyen kelimeler kullanılmak suretiyle bu iş açık ve kesin şekilde yasaklanmıştır. Ne gariptir ki müşrikler, önceki ümmetlerde olduğu gibi Kur’an’ın, Hz. Peygamber’in ve İslâm’ın başarısını sihir diye nitelendirmişler, peygambere “sâhir” diyebilmişlerdir (bk. Sâd 38/4; ez-Zâriyât 51/52).

Büyü menfaat kökenli bir disiplindir; Allah, peygamber, din tanımaz. Bazı durumlarda onları ve kutsal metinleri istismar eder. Büyüde Tanrı’nın irade ve kudreti üstünde işler başarılabileceği iddiası vardır. Bütün bunlar büyücüye peygamberden de Tanrı’dan da daha büyük değer vermek anlamını ortaya çıkarılmaktadır. Büyücülerin her şeyi bildiği, başaramayacakları şeylerin bulunmadığı tarzındaki inançlar İslâm’a ters düşmektedir. Bu yüzden bazı müslüman bilginler büyüyü, hiçbir gerçekliği bulunmadığı, aldatmacadan ibaret olduğu düşüncesiyle tamamen reddetmişlerdir (bk. SHİR).

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti’t-Türk Tercümesi, I, 159, 428; III, 228; *Türk Lügati*, III, 52-53; DCR, s. 229-232, 243, 417-419, 649-652; V. Henry, *La Magie dans l’Inde antique*, Paris 1904; O. Stoll, *Zur Kentnise des Zauberglaubens der Volks-*

magie und Volksmedizin in der Schweiz, Zurich 1909, s. 13; S. Seligmann, *Der böse Bilick und Veruandtes* (nşr. D. Petersen), Stuttgart 1925, s. 727-736; J. Negelein, *Weltgeschichte des Aberglaubens*, Berlin 1931, I, 165; J. G. Frazer, *The Golden Bough*, London 1933, s. 18, 19, 48; W. Schmidt, *Der urprung der Gottes-ide*, Münstrer 1934, V, tür.yer.; K. Seligmann, *The History of Magic*, New York 1948; K. Zucker, *Psychologie des Aberglaubens*, Heidelberg 1948; E. Spranger, *Die Magie der Seele*, Tübingen 1949; H. Webster, *La Magie dans les Sociétés Primitives*, Paris 1952; J. N. Ratschow, *Magie und Religion*, Zurich 1955; A. Bach, *Deutsche Volkskunde*, Heidelberg 1960, s. 289-303; F. König, *Religions - wissenschaftliches Wörterbuch*, Freiburg 1960, s. 507-508; D. Frazer, *Die Kunst der Naturvölker*, München 1962, s. 15-17; Abdülkadir İnan, *Hurafeler ve Menşei*, Ankara 1962, s. 75; a.mlf., *Eski Türk Dinî Tarihi*, İstanbul 1976, s. 130-133, 157, 162-165, 208-229; E. Dammann, *Die religionen Afrikas*, Stuttgart 1963, s. 100; B. Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1964, s. 61-64; a.mlf., “Magic”, *Science and Religion*, London 1974; W. Hirschberg, *Wörterbuch der Völkerkunde*, Stuttgart 1965, s. 205; P. Hughes, *Witchcraft*, London 1965; Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966; a.mlf., *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 11, 15, 26, 52-53, 131, 159; a.mlf., *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul 1971, s. 127, 133, 150; Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 1, 268, 298, 301, 308, 327-329; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, I, 339, 353; H. Ringgren, *Religions of the Ancient Near East*, London 1973, s. 34 vd., 90-91, 168; T. C. Lethbridge, *Witches*, New Jersey 1974; Uğuroğlu Barlas, *Anadolu Dügünlerinde Büyüsel İnanmalar*, Karabük 1974; Mustafa Uysal, *İslâma Sokulan Bid’atlar ve Hurafeler*, İstanbul 1974; *Witchcraft and Sorcery* (ed. M. Morwick), London 1975; Ziya Gökalp, *Türk Töresi* (nşr. Hikmet Dizdaroğlu), Ankara 1976, s. 45; H. Biedermann, *Handlexikon der Magischen Künste*, München 1976; İsmet Zeki Eyüboğlu, *Cinsel Büyüleri*, İstanbul 1976, I-II; a.mlf., *Sevgi Büyüleri*, İstanbul 1979; Cemal Anadol, *Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslâmiyette Halk İnançları*, İstanbul, ts., s. 44; E. E. Evans-Pritchard, *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, London 1937; A. Goldenweiser, *Anthropology*, London 1937, s. 216-217; Hikmet Turhan, “Büyü”, *HBH*, II/23-24 (1933), s. 17-21; M. Halit Bayrı, “Büyüleri Hakkında”, a.e., VI/63 (1937), s. 49, 50, 63; VI/64 (1937), s. 23-26; N. Şazi Kösemihal, “Din ve Büyü Probleminin Bugünkü Durumu”, *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul 1952, s. 26; Mahmud E. Gazi Mihal, “Büyücülükte Taş Kömür ve Yada Taşı”, *TFA*, XIV/169 (1963), s. 31; Cl. Huart, “Eisûn”, *IA*, IV, 193; S. C. McCasland, “Magi”, *IDB*, III, 221-223; I. Mendelsohn, “Magic”, a.e., s. 223-225; *ML*, II, 685-686; J. Dan, “Magic”, *EJd*, XI, 703-716; J. H. Moulton v.dğr., “Magic”, *ERE*, VIII, 242-324; *ABr*, V, 183-186; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, IV, 2060-2061.

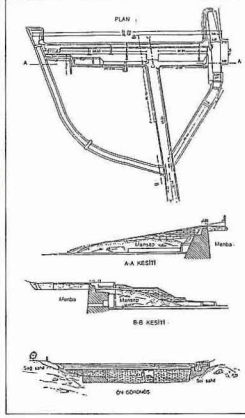
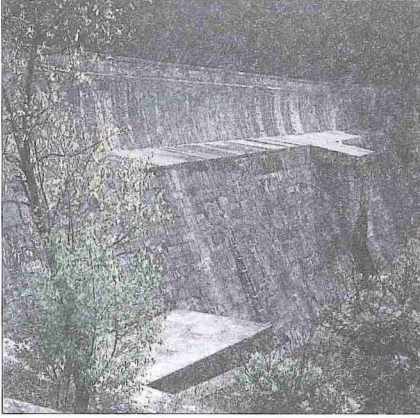
BÜYÜK BENT

İstanbul’da
Belgrad ormanı içerisindeki
Topuz deresi üzerinde kurulan bent.

İstanbul’un kuzeyindeki Belgrad ormanında Mimar Sinan’ın yaptığı Kırkçeşme isalesinin doğu kolu üzerinde bulunmaktadır. Büyük Bent, Belgrad Bendi veya Büyük Belgrad Bendi diye de anılır. Bu bent Belgrad deresi de denilen Topuz deresi üzerindeki Topuz Bendi’nin mansabında ve harap Belgrad köyünün hemen güneyindedir.

Büyük Bent’i ilk defa kimin yaptırdığı kesin olarak bilinmemektedir. Geç Roma devrinde bu bölgede yapılan isale hattı ile beraber inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mimar Sinan, Kırkçeşme isalesini inşa ederken çok eski zamanlardan kalan su tesislerini gördüğünü ve bunların bir bölümünü kullandığını *Tezkiretü’l-bünÿân*’da anlatmaktadır. Bending üzerinde bugün mevcut olan III. Ahmed’in koydurduğu kitâbedeki, “Yapıp mecrâsın İstanbul’a âbi getirmişti / Cenâb-ı Hazret-i Fâtiḥ Mehemed Han Cem-pâye” beytine dayanarak bu bending Fâtiḥ tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Ancak 1542-1550 yılları arasında bu bölgeyi gezen Gyllius, Roma devrinde yapılan isalenin bütün kemerlerinin tamamen harap durumda olduğunu yazdığına göre, Fâtiḥ bu bendingi yaptırmış olsa bile kemerler bulunduğu için suyun İstanbul’a akıtılması mümkün değildir. Yeni araştırmalar, Roma devrinde yapılan Belgrad ormanından su getirme tesisinin, Cebeciköy’den başlayarak Bozdoğan Kemerinin altındaki Fâtiḥ’in yaptırdığı ve sonra Kırkçeşme diye adlandırılan çeşmelere kadarki isale hattının Fâtiḥ tarafından yeniden inşa ettirildiğini ortaya çıkarmıştır. Şemseddin Sâmî *Kâmûsü’l-a’lâm*’da, bu bending 364’ten 368’e kadar (378 olacak) hüküm süren Valens zamanında yapıldığını, daha sonra Sultan Süleyman Han tarafından tamir ve tâdil edilerek günümüzde Belgrad Büyüğü Bendi olarak anıldığını söyler. Dalman, Geç Roma devrinde Belgrad ormanındaki isale hattının ve kemerlerinin Theodosios (379-399) zamanında yapıldığı kanaatinde.

Mimar Sinan *Tezkiretü’l-bünÿân*’da kendi yaptığı bütün kemerleri adlarıyla verirken yalnız Kovukkemer’den “ewel bent kemeridir” diye bahseder. Bu ifadede Kırkçeşme isalesinde bir bending

Büyük
bentten
bir görünüş
ve bendin
planı ile
kesiti

mevcut olduğu açıkça anlaşılır. Ayrıca Mimar Sinan tarafından yapıldığı sanılan Kırkçeşme isale hattı krokisinde (TSMK, III. Ahmed, nr. H 1815) Büyük Bent'in yerinde havuza benzer bir şekil çizilmiştir. Bütün bunlar o devirde Büyük Bent'in mevcut olduğunu ispat eder. Bugünkü bent 1563'te Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yeniden inşa veya tamir ettirilmiş, 1723-1724 yıllarında III. Ahmed ve 1748'de I. Mahmud tarafından tekrar yaptırılmış, 1900'de ise II. Abdülhamid tarafından yükseltilmiştir.

Kâgir ağırlık bendi olan Büyük Bent doğru eksenslidir. Drenaj alanı 6,930 km², göl uzunluğu 1440 m., göl alanı (dolu savak üstüne kadar 11,80 m. yüksekliğinde su ile dolduğu zaman) 0,264 km², göl hacmi (aynı durumda) 1.218.162 m³'tür. Mansap tarafından menba korkuluk duvarı üstüne kadar yüksekliği 12,15 m., su tarafından 11,80 m., iki sahil arasındaki tepe uzunluğu 84,50 m., iki dolu savak arası ise 74,15 metredir. Tepe (kret) genişliği (menba korkuluk duvarı dahil) 2,30 m., dere taban seviyesinde taban genişliği 9,70 m., menba tarafında korkuluk duvarının yüksekliği 0,85 m., kalınlığı 0,70 m. olup mansap yüzü şevleri üst kademede 5,9 / 1, alt kademede 2,1 / 1'dir. Sağ ve sol sahillerde birer dolu savak kanalı vardır. Dolu savak eşiği menba korkuluk duvarından 0,22 m. aşağıdadır. Dip tahliyesi \varnothing 400 milimetrelilik font boru üzerinde \varnothing 400 milimetrelilik vana yardımı ile yapılmakta, \varnothing 250 milimetrelilik boru üzerinde \varnothing 250 milimetrelilik vana ile de dipten su alınmaktadır.

Bentten alınan suyun debisinin ölçülmesi dört adet 5'lik, dört adet 10'luk, dört adet 15'lik, dört adet 20'lik ve iki adet 25'lik lülelerle yapılır. Toplam on sekiz orifisten 250 lülelik su (13.000 m³/gün) alınabilir (1 lüle = 52 m³/gün).

BİBLİYOGRAFYA :

K. O. Dalman, *Der Valens-Äquadukt in Konstantinopel*, Bamberg 1933, s. 7; Saadi Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946, s. 43; a.mlf., *İstanbul'da II. Sultan Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul 1953, s. 90, 94; a.mlf., "Bendi Kebir, Büyük Bend, Üçüncü Sultan Ahmed Bendi", *İst.A*, V, 2494-2497; Kâzım Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul 1988, s. 134-137; a.mlf., *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 84-91; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 879.

KÂZIM ÇEÇEN

BÜYÜK ÇARŞI

Bursa'da
bedesten etrafında gelişmiş olan
büyük ticaret merkezi.

Halk arasında bugün Kapalı Çarşı adıyla anılan Bursa Büyük Çarşısı, Yıldırım Bayezid evkafı olarak XIV. yüzyıl sonlarında inşa edilen bedestenin etrafında pek çok hanın yapılması ve bunların aralarındaki sokakların iki taraflı dükkânlarla dolması sonunda meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti sınırları içindeki şehirlerin en başta gelenlerinden olan Bursa Büyük Çarşısı ticaret, sanayi ve zenaat merkezi olarak çok gelişmiş ve bu durumunu yüzyıllar boyunca korumuştur. Çeşitli vakıflara gelir sağlamak üzere yapılan Büyük Çarşı'nın çevresindeki irili ufaklı hanların her biri belirli esnaf, tüccar ve zenaatkârların bir arada iş gördükleri merkezler olmuş, bedestenin etrafındaki sokaklarda da terzi, kazzâz, hallaç, yazmacı, kuyumcu, kavaf vb. çeşitli zenaat erbabının dükkânları toplanmıştı. Ayrıca Bursa ve çevresinde üretilen, başta ipek ve ipek mâmulleri olmak üzere türlü ürünlerin alım satımının yapıldığı bir merkez olduktan başka Bursa Büyük Çarşısı her taraftan, hatta

yabancı ülkelerden gelen çeşitli malların ticaretinin yapıldığı bir yerdi.

Büyük Çarşı'nın güzellik ve zenginliği, Osmanlı dönemi boyunca Bursa'dan geçen yerli ve yabancı seyyahlar tarafından anlatılır. Şehrin fethinden yaklaşık bir asır sonra 1432 yılında Bursa'da on gün kalan Bertrandon de la Broquière, her türlü ipekli ve pamuklu kumaşların, inci ve değerli taşların, sabunların satıldığı bu pazarları dolaşmıştır. Büyük Çarşı'nın zenginliği, 1050 Muharreminde (Mayıs 1640) buraya gelen Evliya Çelebi tarafından da belirtilir. "Sük-ı Sultânî" olarak adlandırdığı Bursa Çarşısı ona göre 9000 dükkândır. "Kal'a gibi dört demir kapılı bir bedestân-ı azîmi vardır... Bedestânın dört çevresindeki kuyumcular çarşısı bir ulu yolun dört tarafında vâki olmuş serâpâ kâgir binalardır". Evliya Çelebi burada kazzâzlar, kavukçular, takkeçiler, iplikçiler, bezzâzlar, hallaçlar çarşılarının bulunduğunu bildirir. Yine aynı seyyahın ifadesine göre bedestenin dört çevresini saran bu esnaf dükkânları kurşun örtülü kemerler halindedir. Ayrıca her köşe başında bir de çeşme vardır. Süslü saraçhânesi, her türlü esnafın mevcut olduğu Uzun Çarşısı ve Pirinç Hanı yanında mükellef bir kebabçılar çarşısı vardır. Bursa Çarşısı'nı tasvir eden pek çok yabancı seyyah arasında, 1836'da Bursa'da birkaç gün kalan Miss Par-

1958 yılındaki yangından sonra Bursa Büyük Çarşısı'nın durumunu gösteren bir fotoğraf (*Hayat Mecmuası*, V/99, İstanbul 1958, s. 20)

